

Hanna Makurat
Uniwersytet Gdański
e-mail: hanna.makurat@gmail.com

Frazeologizmy i przysłowia w przekładzie bajek Iwana Kryłowa z języka rosyjskiego na kaszubszczyznę

Phrasemes and proverbs in the translation from Russian into Kashubian of fables by Ivan Krylov

The article is concerned with idiomatic phrases and proverbs that have been collected from the translations of Ivan Krylov's fables from Russian to Kashubian done by Leszek Szulc.

Słowa kluczowe: przekład, język kaszubski, związki frazeologiczne, przysłowia, bajka
Keywords: translation, Kashubian language, phrasemes, proverbs, fable

Jedna z teorii translatorskich głosi, że zadaniem autora przekładu utworu literackiego jest znalezienie tłumaczeniowych odpowiedników poszczególnych komponentów językowych zarejestrowanych na różnych płaszczyznach budowy tekstu wyjściowego. Związki frazeologiczne oraz przysłowia są takimi elementami mowy, których translacja na język obcy wymaga od tłumacza szczególnego podejścia, ponieważ są one ściśle związane z życiem danej społeczności, a ponadto mają znaczenie niedosłowne. Charakteryzują się współistnieniem płaszczyzny literalnej i przenośnej (Stypa 2007–2008: 226–227; Szpila 2003). Przez językoznawców traktowane są jako zwarte jednostki tekstowe (Norrick 1985: 5), co oznacza, że składniki tego rodzaju połączeń słownych są stałe i nie mogą podlegać dowolnym zmianom. Zarówno przysłowia, jak i frazeologizmy stanowią integralne konstrukcje, niedające się podzielić semantycznie lub syntaktycznie, a ich znaczenie nie jest prostą sumą sensów i zasad powiązania tworzących je wyrazów (Polański (red.) 2003: 244; Ziomek 1972: 30). Są one częścią dziedzictwa kulturowego danej wspólnoty językowej i występują w mowie na mocy konwencji oraz tradycji językowej,

a przekład tego typu jednostek na inny język wymaga rozpoznania i zrozumienia całych kompleksowych konstrukcji oraz znalezienia ich dostatecznie równoważnych innojęzycznych odpowiedników (Dąbska-Prokop (red.) 2000: 107–108; Osadnik 2010: 56–70; Ziomek 1972: 29–41) wraz z zawartą w nich obrazowością, ładunkiem emocjonalnym oraz nacechowaniem stylistycznym.

Tłumacz powinien starać się znaleźć w języku docelowym ekwiwalentny związek frazeologiczny lub przysłowie. Poszukiwanie w języku przekładu w jak największym stopniu trafnych odpowiedników jest zwykle najbardziej adekwatnym sposobem translacji tego rodzaju struktur, ponieważ odzwierciedla nie tylko aspekt znaczeniowy, ale też nacechowanie emocjonalne i obrazowość. Niekiedy jednak możemy mieć do czynienia z ekwiwalencją częściową lub konstrukcjami analogicznymi bądź też z nieistnieniem żadnych ekwiwalentów danych konstrukcji w języku docelowym (Мокиєнко 2014: 18–19). W sytuacji, gdy niemożliwe jest odszukanie odpowiedników frazeologicznych lub przysłów, dopuszcza się użycie parafrazy, czyli opisu semantycznego danej struktury, jednakże taka metoda translacji usankcjonowana jest jedynie wówczas, gdy rzeczywiście żadne adekwatne związki frazeologiczne albo przysłowia nie istnieją w języku docelowym (Koller 2007: 606). Poszukiwanie opisowych zamienników przysłów i związków frazeologicznych nie jest zatem tłumaczeniem w pełni adekwatnym, ale akceptowalnym z punktu widzenia pragmatyki przekładu (Osadnik 2010: 56–70).

W niniejszej pracy dokonam analizy tłumaczenia jednostek frazeologicznych i przysłowiowych, odnotowanych w przełożonej przez Leszka Szulca na kaszubszczyznę książce pt. *Pòwiòstczi* Iwana Kryłowa (Kryłow 2004). Praca ta obejmuje wybrane bajki rosyjskiego pisarza wydane w 2004 r. przez Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie.

Dokonując analizy przekładu rosyjskich utworów na kaszubszczyznę, trzeba odnotować, że język kaszubski i rosyjski są ze sobą spokrewnione, należą do jednej słowiańskiej rodziny językowej. Przekład tekstów z języków blisko spokrewnionych z jednej strony jest łatwiejszy, ponieważ pewne konstrukcje językowe są analogiczne, a część słownictwa jest wspólna, z drugiej jednak strony translacja tego typu wymaga od autora tłumaczenia szczególnej uwagi związanej z tym, aby uniknąć dosłowności w sytuacjach, gdy nie jest ona pożądana i zaburza rozumienie właściwego znaczenia.

Omawiając przekład bajek Iwana Kryłowa, należy również zwrócić uwagę, że w momencie ukazania się kaszubskojęzycznego zbioru *Pòwiòstczi* istniało już wiele tłumaczeń utworów tego autora na język polski. Piszę o tym nie tylko ze względu na to, że Leszek Szulc mógł wzorować się na polskich przekładach, ale także dlatego, że Kaszubi zasadniczo są dwujęzyczni, znają język polski, dlatego też translacja utworów rosyjskich, funkcjonujących

od dawna w polskich tłumaczeniach, nie miała na celu pozyskania nowych czytelników. Przekłady na język kaszubski z języków obcych mają raczej służyć podniesieniu statusu kaszubszczyzny i jej miejsca wśród innych etnolektów (Makurat 2017a: 283; Makurat 2017b). Warto nadmienić, że język rosyjski jest używany w wielu krajach Europy Wschodniej oraz w Azji, posługuje się nim ponad 200 mln osób na całym świecie, tymczasem kaszubszczyzna ma status języka regionalnego i używa jej około 100 tys. osób. Natomiast przekład literatury z języka bardziej rozwiniętego, jakim tutaj jest rosyjski, na język mniej rozwinięty, którym w tym przypadku jest kaszubski, może implikować konieczność użycia w języku docelowym nowych jednostek mowy, przyczyniając się do jego rozwoju. Język rosyjski, który w postaci literackiej rozwijał się już od X w., będący językiem o dłuższej tradycji, może przyczynić się do kształtowania i modelowania, będącej językiem przekładu, niezupełnie jeszcze ustandaryzowanej kaszubszczyzny, dostarczając jej wzorów i konwencji językowych oraz literackich (Krysztofiak 1996: 135). Jednocześnie w procesie translacji z języka bogatszego w środki językowe na język uboższy pojawia się niebezpieczeństwo utraty precyzji językowej (Wojtasiewicz 1992: 28–64). Problem ten dotyczy również przekładu frazeologizmów i przysłów w zbiorze *Pòwiôstczi* Iwana Kryłowa. Niejednokrotnie tłumaczowi nie udawało się adekwatnie i precyzyjnie wyrazić treści zawartych w tekście wyjściowym. Jednak mimo występujących niekiedy problemów ze znalezieniem ekwiwalentów tłumaczeniowych trzeba uznać, że język kaszubski jest na tyle bogaty i operatywny, że możliwe jest dokonywanie na ten język przekładów wybitnych dzieł artystycznych (Kalinowski 2012: 29; Makurat 2017a: 283; Makurat 2017b).

Zasadniczo za nieadekwatne w stosunku do pierwowzoru oraz nieakceptowalne w języku docelowym należy uznać te próby przekładu jednostek frazeologicznych, które stanowią kalki językowe. Motywem, który skłonił Leszka Szulca do wprowadzania dosłownie przełożonych konstrukcji, mogła być bliskość oraz pokrewieństwo języków. Decyzje translatorskie dopuszczające dosłowne przekłady obcojęzycznych konstrukcji wiążą się ze złamaniem translatorskiej zasady odpowiedniości (ekwiwalencji) tekstu wyjściowego i docelowego; nie tylko pociągają za sobą utratę nacechowania emocjonalnego i obrazowości, ale także zatarcie właściwego znaczenia, które było zawarte w tekście wyjściowym. Taki przekład zatem nie spełnia podstawowej swojej funkcji, jaką jest funkcja komunikacyjna. Frazeologizmy i przysłowia zwykle są nacechowane metaforycznie, tymczasem decyzja o dosłownym przekładzie tego typu ministruktur językowych powoduje zanik znaczenia przenośnego i trzeba ją rozpatrywać jako błąd tłumacza. Należy też zwrócić uwagę na to, że literacka kaszubszczyzna jest językiem stosunkowo młodym, w związku z czym nie wykształciła całego bogactwa leksyki, niezbędnej do nazywania

różnych elementów rzeczywistości. Wśród autorów kaszubskich tekstów istnieje tendencja do przejmowania brakującego słownictwa z polszczyzny (Makurat 2015: 98–99); możliwe jest, że w analogiczny sposób osoby piszące po kaszubsku próbują przejmować inne jednostki języka, takie jak frazeologizmy. O ile w przypadku leksyki zapożyczenia są naturalnym sposobem wzbogacania języka, to w przypadku wyrażen i zwrotów idiomatycznych, utrwalonych w danej mowie i jej tradycji, taka strategia jest nieuzasadniona, a dosłowne przekłady tego rodzaju konstrukcji zwykle należy uznać za nieadekwatne. Istotą przełożenia frazeologizmów i przysłów zasadniczo jest przekodowanie znaczenia dosłownego i wyartykułowanie nadbudowanego nad literalnym sensem metaforycznego planu tego rodzaju struktur (Ziomek 1972: 33–34).

Leszek Szulc deklarował, że przekładał bajki Kryłowa z rosyjskiego oryginału, wspomagając się przy tym polskimi tłumaczeniami utworów (Szulc 2004: 90). W przypadku translacji na język kaszubski związku frazeologicznego odnotowanego w tekście zatytułowanym *Два Мужика* mamy do czynienia z kalką językową nie oryginalnej rosyjskiej struktury, ale polskiej konstrukcji frazeologicznej zarejestrowanej w przekładzie tego utworu na język polski dokonany przez Tadeusza Łopalewskiego (Kryłow 1961: 210). W pierwowzorze rosyjskim pojawił się frazeologizm *удму по миру*, który oznacza ‘żebrac, błagać o jałmużnę’ (Молотков (ред.) 2001: 169–170). W bajce mowa jest o tym, że bohater żebrze, ponieważ spłonął mu dwór: „я сжег дотла свой двор / И по миру пошел с тех пор”. Leszek Szulc wprowadził do swojej translacji nieznaną kaszubszczyźnie, przejęty z języka polskiego, związek frazeologiczny *chòdzëc z torbama* (pol. *pójść z torbami*), który pojawił się w następującym kontekście: „Z torbama chòdzã dzysò. Zgòrzalë mòje chëczë” (*Dwaji chłopi*), a który nie jest dokładnym odpowiednikiem formy użytej w rosyjskim oryginale i oznacza ‘zubożeć, zbankrutować, popaść w biedę’ (Bąba, Liberek 2003: 840). W polskim tłumaczeniu utworu Kryłowa dokonany przez Tadeusza Łopalewskiego powyżej zacytowany fragment ma następującą postać: „Spaliłem swą zagrodę, Pan Bóg mnie dotknął srodze, / Z torbami dzisiaj chodzę” (*Dwaj chłopi*). Mamy tu zatem do czynienia z dosłownym przekładem dokonany z innego przekładu. Trzeba zwrócić uwagę, że dokonywanie kalek językowych, w szczególności z polszczyzny, wiąże się traktowaniem kaszubszczyzny jako języka niezdolnego do samodzielnego funkcjonowania, wciąż zależnego od języka polskiego. Należy zaakcentować, że użytkownicy mowy kaszubskiej zwykle są bilingwalni, oprócz języka regionalnego znają też polszczyznę, dlatego też dokonanie dosłownego przekładu frazeologizmów z języka polskiego może być motywowane faktem, że potencjalni odbiorcy rozumieją przekaz ze względu

na swoje kompetencje związane z używaniem mowy polskiej (Makurat 2017a: 285; Makurat 2017b). Inną przyczyną, która prawdopodobnie skłoniła autora tłumaczenia do wprowadzenia polskich konstrukcji frazeologicznych, mogło być podobieństwo polszczyzny i kaszubszczyzny, wynikające z pokrewieństwa językowego, przynależności do zachodniosłowiańskiej rodziny językowej oraz wzajemnych kontaktów i wpływów językowych. Trzeba jednak uznać, że wprowadzone do tekstu docelowego kalki frazeologizmów z języka rosyjskiego i polskiego sprawiają, że w przekładzie złamana zostaje zasada odpowiedniości. Warto też nadmienić, że w kaszubszczyźnie istnieją ekwiwalenty struktury frazeologicznej użytej w rosyjskim tekście wyjściowym; konstrukcję *удму no мупы* można przełożyć na język kaszubski jako: *chòdzëc ò proszo-nyym chlebie* (Sychta 1965–1976, t. II: 33) lub *chòdzëc pò klëcznym* (Sychta 1965–1976, t. II: 161).

Uwagi wymaga również kolejny przykład dosłownej translacji związku frazeologicznego z języka polskiego. Jest on ciekawy, ponieważ ani w pierwowzorze rosyjskim, ani w polskich przekładach omówionej poniżej bajki Iwana Kryłowa, dokonanych przez Stanisława Komara oraz Bohdana Drodzowskiego, żadne konstrukcje frazeologiczne się nie pojawiły. W tłumaczeniu kaszubskim rosyjskiego utworu pt. *Тень и Человек* Leszek Szulc wprowadził kalkę polskiego idiomu *pic na wodę* oznaczającego ‘kłamstwo, mydlenie oczu’ (Dubisz, Sobol 2005: 351). Frazeologizm ten nie jest znany kaszubszczyźnie, natomiast pojawiające się w kaszubskojęzycznej translacji wyrażenie „to blós na wòdã pic” (*Ceniô i człowiek*) ma być odpowiednikiem użytych w rosyjskim oryginale następujących słów: „Вы думаете что? Нет, право, не про вас”, które nie niosą ze sobą metaforycznego znaczenia. Użycie w kaszubskim tekście kalki związku frazeologicznego z języka polskiego, której pojawienie się nie było motywowane wystąpieniem struktury frazeologicznej w tekście wyjściowym, należy uznać za błąd translatorski. Taki zabieg, zastosowany przez tłumacza, w sposób ewidentny pokazuje, że traktuje on kaszubszczyznę nie jako samodzielny, niezależny język, ale podrzędny etnolekt, którego istnienie jest podporządkowane polszczyźnie.

Z kolei z kalką językową rosyjskiej konstrukcji frazeologicznej, którą z punktu widzenia przekładoznwstwa można by zaakceptować, mamy do czynienia w przekładzie bajki *Лисица и Сурок*. W pierwowzorze tego utworu został odnotowany frazeologizm *рыльце в нуху*, którego można użyć w odniesieniu do ‘kogoś zaangażowanego w jakieś niestosowne, przestępcze działania’ (Молотков (ред.), 2001: 376). Istotne jest to, że wyrażenie to pierwszy raz zostało użyte w powyższej bajce przez Kryłowa, a dopiero w późniejszym czasie upowszechniło się w języku rosyjskim. W pierwowzorze mowa jest o tym, że lis został wygnany, ponieważ brał łapówki, gdy sprawował

funkcję sędziego w kurniku. Suseł mówi, że widział lisa, gdy ten miał gębę całą w puchu „Нет, кумушка; а видывал частенько, / Что рыльце у тебя в пуху”. W tekście wyjściowym fragment ten ma wymowę dwuznaczną – z jednej strony w sposób dosłowny odnosi się do puchu piór, z drugiej strony użyty frazeologizm jest nośnikiem znaczenia metaforycznego i wskazuje na to, że bohater jest zamieszany w nienależyte poczynania. W kaszubsko-języcznym przekładzie pojawił się dosłowny przekład powyższego fragmentu: „Nié, na tim nicht ce nie mógl złapac, / ale të czãsto miôł òd pùchù gãba”. (*Lës i sus*), jednakże wydaje się, że w tym przypadku taką translację można uznać za zasadną. Kryłow w rosyjskim pierwowzorze nie użył bowiem związku frazeologicznego zakorzenionego w tradycji i kulturze rosyjskiej, lecz metaforycznego wyrażenia, które wtórnie zyskało status frazeologizmu. Powyżej zacytowany związek frazeologiczny w nieco zmodyfikowanej formie pojawił się także w dalszym fragmencie tej samej bajki. Suseł, komentując zachowanie lisa, wypowiedział następujące słowa: „у него пушок на рыльце есть”, które również zostały przetłumaczone literalnie: „le skądka mô wiedno w pùchù pësk?” (*Lës i sus*).

Trzeba jednak zaakcentować, że zwykle Leszek Szulc przekładał zwroty i wyrażenia frazeologiczne nie za pomocą kalek językowych, ale dając opis semantyczny danej struktury. Przykładem takiej strategii translatorskiej jest tłumaczenie związku frazeologicznego *с плеч долой* odnotowanego w bajce pt. *Крестьянин и Работник*, który jest używany, gdy chcemy powiedzieć, że nie należy zbyt dużo rozmyślać, niepokoić się i zbyt wiele brać na siebie (Молотков (ред.) 2001: 300). W pierwowzorze rosyjskim wspomniany frazeologizm pojawił się w następującym kontekście: „Но только с плеч беда долой”; w utworze narrator stwierdził, że nie powinniśmy brać na siebie zbyt wielu trosk i kłopotów. Leszek Szulc powyższy związek frazeologiczny przełożył za pomocą wykładni opisowej: „Ale czedë ùcemiãga leno zletczëje, / jù sã nama gãba smieje” (*Gbùr i paróbk*) i taka translacja – choć wiąże się z utratą nacechowania emocjonalnego oraz obrazowości – oddaje zasadniczy sens użytej w rosyjskim oryginale konstrukcji. Ekwiwalentami użytej w tekście wyjściowym struktury frazeologicznej mogłyby być zwroty: *duńc do se* (Gołąbek 2012–2013, t. II: 449) albo *przińc do se* (Gołąbek 2012–2013, t. II: 449).

W pierwowzorze bajki Kryłowa pt. *Ворона* został użyty frazeologizm *колоть глаза* oznaczający ‘być nieprzychylnym komuś, wypominać coś komuś’ (Молотков (ред.) 2001: 188). W utworze nowa rodzina bohaterki, będącej świeżo poślubioną małżonką barona, wytyka jej mieszczańskie pochodzenie: „Новая родня ей колет глаз / Попреком, что она мещанкой родилась”. Kaszubski tłumacz wyeliminował w procesie przekładu rosyjskiego tekstu konstrukcję frazeologiczną, wykładając ją opisowo za pomocą następujących

słów: „Nowi krewny sã pò cëchù smieją, / że ji domôcë westrzód mieszcżón zëją” (*Gapa*). Również w tym przypadku zatracone zostało obrazowanie oraz ekspresyjność zwrotu, natomiast sens frazeologizmu został poprawnie odzwierciedlony. W zasobach kaszubszczyzny można znaleźć związki frazeologiczne, które są odpowiednikami frazeologizmu użytego w tekście wyjściowym, np.: *dojachac swidrã do nerwù* (Gołabek 2012–2013, t. III: 461), *pòwiedzec kòmtùs cos do slëchù rozëmù* (Gołabek 2012–2013, t. III: 461).

Z kolei w rosyjskim oryginale bajki pt. *Мешок* został użyty związek frazeologiczny *нести дичь*, który należałoby przetłumaczyć jako ‘mówić, pleść głupoty’ (Молотков (ред.) 2001: 257). W utworze mowa jest o tym, że choć worek mówi głupoty, wszyscy go uważnie słuchają: „Все только слушают его, разинув рот; / Хотя он такую дичь несет, / Что уши вянут”. Autor przekładu nie znalazł ekwiwalentu dla występującego w tekście wyjściowym frazeologizmu i zdecydował się opisowo wyjaśnić jego treść, używając zwrotu: *glëpòtë pleszcze*. Powyżej zacytowany fragment otrzymał następujące tłumaczenie: „Kòzden mò òdemklë gãbã, / ani sã nie rëchò. / Chòc miech glëpòtë pleszcze, / nìcht nie przëkùje, ùważnò slëchò” (*Miech*). Treść została przełożona w taki sposób, że sens został zachowany, jednak w procesie translacji znów nie udało się odtworzyć obrazowania i nacechowania emocjonalnego. Warto odnotować, że w zasobach języka kaszubskiego są liczne frazeologizmy ekwiwalentne do tego użytego w tekście wyjściowym, np.: *plestac trówã z zelim* (Sychta 1965–1976, t. IV: 76), *gadac krëpë z pòléwkã* (Sychta 1965–1976, t. I: 295), *gadac pò kònicach* (Sychta 1965–1976, t. I: 295), *gadac jak kòtkò* (Sychta 1965–1976, t. II: 191), *słomã draszowac* (Sychta 1965–1976, t. V: 82), *wiatrë sòc* (Sychta 1965–1976, t. VI: 121), jednak tłumacz nie odwołał się do nich.

W powyżej zacytowanym fragmencie tego samego utworu pojawił się jeszcze jeden związek frazeologiczny *уши вянут*, którego można użyć, gdy chcemy powiedzieć, że ciężko jest czegoś słuchać, ponieważ jest to nieprzyjemne lub głupie (Молотков (ред.) 2001: 467). Zwrot ten w kaszubskiej wersji bajki Kryłowa właściwie zupełnie nie został przełożony przez Leszka Szulca – tłumacz w translacji opuścił wers, w którym ten frazeologizm został odnotowany w tekście wyjściowym. Trzeba natomiast zauważyć, że w języku kaszubskim istnieje odpowiednik rosyjskiego zwrotu frazeologicznego *ùszë wiãdnã*, notowany w słowniku Sychty (Sychta 1965–1976, t. VI: 13).

Z pominięciem milczeniem i pełnym nieprzełożeniem związku frazeologicznego mamy również do czynienia w kaszubskiej translacji bajki pt. *Обезьяна*. W rosyjskim pierwowzorze utworu pojawiła się konstrukcja frazeologiczna *хлопот полон рот*, której można użyć w znaczeniu ‘dużo kłopotów, zmartwień’ (Молотков (ред.) 2001: 365). Struktura ta wystąpiła w następującym kontekście: „Мартышка вздумала трудиться: / Нашла

чурбан, и ну над ним возиться! / Хлопот Мартышке полон рот: / Чурбан она то понесет, / То так, то сяк его обхватит, / То поволочет, то покатит; / Рекой с бедняжки льется пот; / И, наконец, она, пыхтя, насилу дышит: / А всё ни от кого похвал себе не слышит”, a cały ten fragment został przetłumaczony następująco: „Zarô sã tedë wzâła / rëszno do robôtë. / Chwôtô pierszi lëpszi kloc, / w lewò, w prawò cãzôr szmërgò, / òd mòrdënkù sã nie mërgò. / Dwigò gò ze zemi w górã, / to gò kùglò, to gò wlecze – / téz sã ji pòt leje na òczë. / W kùncu sadła, mòze lëdwò dëchac, / ale wëchwałów zni-kađka nie slëchac” (*Mòłpa*). Autor przekładu znów pominął wers, w którym frazeologizm znalazł się w oryginalnym rosyjskim tekście, sprawiając, że translacja jest nieadekwatna. W zasobach kaszubszczyzny mamy – funkcjonujący także w polskim języku – ekwiwalentny do użytego w pierwowzorze zwrot frazeologiczny – *mieć wiele na głowie* (Gołąbek 2012–2013, t. I: 328), który mógłby zostać użyty w kaszubskiej translacji.

Podobną strategią Leszek Szulc posłużył się, tłumacząc bajkę pt. *Три мужика*. W tekście wyjściowym pojawił się znany rosyjskiemu językowi potocznemu związek frazeologiczny *ни гугу*, którego używa się, prosząc kogoś o ciszę, lub w znaczeniu ‘w milczeniu, nie mówiąc ani słowa’ (Кузнецов (ред.) 2007: 145). Frazeologizm ten został odnotowany w rosyjskim oryginalnym tekście bajki Kryłowa w następującym kontekście: „Он ни гугу – и щи, и кашу, все приел”. W kaszubskiej wersji utworu przywołana struktura frazeologiczna zupełnie nie została przetłumaczona, Szulc posłużył się elipsą i pominął wyżej wymienione wyrażenie; w kaszubskim tekście odnajdujemy następujące tłumaczenie powyższego wersu: „nasz mądrzëła wpùcowòł krëpë” (*Trzeji chłopi*), co w dosłownym przekładzie na język polski znaczy ‘nasz mądrala zjadł kaszę’. Tymczasem w języku kaszubskim funkcjonuje wyrażenie *ani mùk* (Sychta 1965–1976, t. I: 6) będące odpowiednikiem związku frazeologicznego odnotowanego w tekście wyjściowym.

Z nieadekwatnymi przełożeniami na kaszubszczyznę struktur frazeologicznych mamy także do czynienia w translacji bajki pt. *Муха и Дорожные*. W utworze znalazł się frazeologizm *слава богу*, stanowiący wyraz radości, zadowolenia, oraz używany w znaczeniu ‘dobrze, bezpiecznie, w dobrym stanie’ (Молотков (ред.) 2001: 400). Wymienione wyrażenie zostało użyte przez muchę, która chciała wyrazić swoje zadowolenie związane z tym, że konie weszły na równą drogę: „Меж тем лошадушки, шаг за шаг, понемногу / Втащилися на ровную дорогу. / Ну, – Муха говорит, – теперя слава бору!”. Leszek Szulc nie znalazł ekwiwalentnego związku frazeologicznego w kaszubszczyźnie, natomiast w tekście docelowym zamiast powyżej zacytowanych słów z okrzykiem radości mamy następujący fragment: „Tymczasã ze szpëre na szpërà / kòniska sã wdostałë na równã drogã. / Tej jedzta,

jô wama wicy nick nie pòmògã” (*Mùcha i wanoźnicë*). Dokładny odpowiednik powyższego rosyjskiego wyrażenia nie istnieje w języku kaszubskim, ale tłumacz mógł przykładowo użyć formy *dzāka Bògù* (Gołąbek 2012–2013, t. I: 96), oznaczającej pochwałę i podziękowanie Bogu za pomyślność, powodzenie, szczęście.

W rosyjskim pierwowzorze tego samego utworu pojawiła się konstrukcja frazeologiczna *насилу крылья носят*, częściej używana i bardziej znana w postaci: *насилу ноги носят* lub *едва ноги носят*, stosowana w odniesieniu do kogoś, kto się bardzo zmęczył, osłabł, jest wyczerpany (Молотков (ред.) 2001: 263). W rosyjskim oryginale bohaterka, którą jest mucha, wypowiada następujące słowa „А мне уж дайте отдохнуть: / Меня насилу крылья носят”. Kaszubski tłumacz również dla tego frazeologizmu nie znalazł właściwego ekwiwalentu w języku docelowym, a powyżej zacytowane zdanie wyraził za pomocą słów: „Jô so zrobiã òddichnieniô chwilã, / robiła jem z wama cãżko dobrã milã” (*Mùcha i wanoźnicë*). W obu powyższych przykładach translacji zatraczone zostało również obecne w tekście wyjściowym nacechowanie emocjonalne oraz obrazowość, wynikające z użycia struktur frazeologicznych. Tymczasem ekspresywność i obrazowanie można było zachować, sięgając do ekwiwalentnych kaszubskich związków frazeologicznych, takich jak np.: *ledwie stojec na nogach* (Gołąbek 2012–2013, t. II: 398) lub *bëc na pól òmglatim* (Gołąbek 2012–2013, t. II: 558).

Z brakiem adekwatności mamy też do czynienia w przekładzie bajki Kryłowa pt. *Три мужика*, w której pojawił się frazeologizm *нет дела*, który został użyty w następującym kontekście: „Иному, до чего нет дела”. Struktura frazeologiczna *нет дела кому до кого, до чего* oznacza, że coś kogoś nie dotyczy, coś nie ma odniesienia do kogoś lub do czegoś (Молотков (ред.) 2001: 258). W kaszubskim przekładzie powyżej przytoczony wers otrzymał następujące tłumaczenie: „Ten, co sã na niczym nie znaje” (*Trzeji chłopi*). Trzeba powiedzieć, że autor kaszubskojęzycznej wersji bajki nie oddał właściwego znaczenia użytego w pierwowzorze frazeologizmu, ale je zmodyfikował. Nie można uznać, że jeśli coś się do kogoś nie odnosi, to znaczy że ta osoba na niczym się nie zna. W kaszubskim przekładzie mamy do czynienia z przesunięciem semantycznym, nie można zatem mówić, że taka translacja jest adekwatna. Tymczasem autor translacji mógł użyć zwrotu: *nie miec z czims nick do ùczinkù* (Трепczyk 1994, t. II: 333), który znaczeniowo odpowiada frazeologizmowi zarejestrowanemu w tekście wyjściowym.

Z kolei w bajce Kryłowa pt. *Крестьянин и Работник* pojawił się związek frazeologiczny *носом к носу*, którego można użyć, gdy chce się powiedzieć, że ktoś spotkał się z kimś twarzą w twarz, tj. bezpośrednio (Молотков (ред.) 2001: 267). W utworze mowa jest o tym, że chłop i jego parobek spotkali

się bezpośrednio z niedźwiedziem: „И повстречали вдруг медведя носом к носу”. Leszek Szulc nie przetłumaczył powyższego frazeologizmu – w tym wypadku rzeczywiście trudno znaleźć było w zasobach kaszubszczyzny ekwiwalentny związek frazeologiczny – ale posłużył się metodą kompensacji i w kolejnym wersie wprowadził inną strukturę frazeologiczną, której pojawienie się miało najpewniej przyczynić się do wyrównania straty związanej z eliminacją frazeologizmu we wcześniejszym fragmencie. W kaszubskiej wersji bajki użyto zwrotu *smierc zazdrza w 0czē* oznaczający, że ktoś znalazł się w bezpośrednim zagrożeniu życia; konstrukcja została odnotowana w następującym kontekście: „Wtim z lasa misz bŹry wēsk0czil / chłop0m smierc zazdrza w 0czē” (*GbŹr i par0bk*).

Jeśli chodzi o przekład na język kaszubski przysłów obecnych w rosyjskim pierwowzorze bajek Iwana Kryłowa, translacja Leszka Szulca niezupełnie odzwierciedla oryginał. W tekście wyjściowym pojawiły się tylko dwie takie struktury i dla żadnej z nich autor przekładu nie znalazł ekwiwalentów w języku docelowym. Należy brać pod uwagę fakt, że tłumaczenie tego typu jednostek ze względu na silne zakorzenienie kulturowe i genezę może być utrudnione, a nieraz nawet niemożliwe (Ziomek 1972: 39), autor translacji powinien jednak podjąć starania, aby wyrazić ich sens w analogicznej strukturze językowej bądź też poprzez adekwatną parafrazę. W utworze pt. *Лисица и Виноград* pojawiło się przysłowie: *видит око, да зуб неймет*, notowane w pracy *Большой словарь русских пословиц* (Мокиенко, Никитина, Николаева 2010: 623) oraz w zbiorze *Русские народные пословицы и притчи* w nieco zmodyfikowanej wersji oraz w dawnej pisowni: *Глазь видитъ, да зубъ нейметъ* (Снегирев 1848: 69). Przywołane połączenie wyrazowe odnosi się do czegoś, co znajduje się bardzo blisko i wydaje się być możliwym do uzyskania, tymczasem w rzeczywistości nie możemy tego osiągnąć. Nie znalazłam ekwiwalentnego przysłowia w kaszubszczyźnie, również kaszubskiemu tłumaczowi nie udało się znaleźć odpowiednika, który miałby charakter przysłowia, dlatego Szulc jego sens wyłożył za pomocą opisu semantycznego: „ch0c chcā 0czē, lēs nie m0że wēzi wēsk0czēc” (*Lēs i krzesznie*). Zasadniczo znaczenie przysłowia zostało odzwierciedlone w przekładzie, jednakże autorowi translacji nie udało się zachować obrazowania i ekspresywności obecnej w tekście wyjściowym.

W pierwowzorze bajki *Вороненок* pojawiło się przysłowie „Уж брать так брать, А то и когти что марать!”, które oznacza, że gdy chcemy już brać coś na siebie, to powinniśmy wziąć to w całości; w tym, co robimy, powinniśmy iść na całość. Przysłowie to notowane jest w pracy pt. *Большой словарь русских пословиц* (Мокиенко, Никитина, Николаева 2010: 417). Kaszubski tłumacz utworu nie poradził sobie z przetłumaczeniem powyżej

zacytowanego zdania, przełożył je następująco: „Czej już brac, to brac / to, co w kùpie je nòlepsze”. (*Młodi krëk*). Taka translacja jest w całości nieadekwatna, ponieważ nie oddaje w żadnej mierze sensu użytego w tekście wyjściowym przysłowia. Mamy tu do czynienia nie tylko z utratą obrazowości i ładunku emocjonalnego typowego dla przysłowia, ale też z modyfikacją niosącą zmianę semantyczną. Tymczasem w kaszubszczyźnie istnieją przysłowia, które mają podobną wymowę: *Co robisz, zdrzë na kùnc* (Pomierska 2013: 478), *Nie naczhënôj robôtë, chtërny nie chcesz dokùnczëc* (Pomierska 2013: 567).

Jak wykazała przeprowadzona analiza, tłumacz zbioru bajek Iwana Kryłowa pt. *Pòwiôstcz* w różny sposób przekładał struktury frazeologiczne oraz przysłowia na język kaszubski. Kilukrotnie pojawiły się kalki językowe frazeologizmów, stanowiące odwzorowanie konstrukcji rosyjskich lub polskich. Zwykle nie były to udane wybory translatorskie, natomiast posłużenie się dosłownymi przekładami stanowiło taki element strategii egzotyżacji, który należałoby uznać za przekroczenie kompetencji autora tłumaczenia (Makurat 2017a: 282; Makurat 2017b). Wielokrotnie też Leszek Szulc, próbując opisowo wyłożyć sens związków frazeologicznych lub przysłów, dokonywał modyfikacji semantycznych, a często całkowicie zmieniał znaczenie użytych w tekście wyjściowym połączeń wyrazowych. Niejednokrotnie też pominął milczeniem trudne dla niego konstrukcje frazeologiczne. Jak zauważyła Adela Kuik-Kalinowska, zasadniczym celem dokonywania tłumaczeń literatury na język kaszubski jest wzmocnienie pozycji i statusu języka regionalnego wśród innych języków (Kuik-Kalinowska 2012: 46), tymczasem kalki językowe z języków obcych oraz opisowe wykładnie modyfikujące lub zupełnie zmieniające znaczenie oryginału, a także ignorowanie i opuszczanie wersów zawierających struktury frazeologiczne – ma skutek odwrotny: pokazuje raczej niewydolność kaszubszczyzny, a także jej zależność od innych języków (Makurat 2017a: 283–285; Makurat 2017b). Nie można jednak w całości negatywnie oceniać przekładu związków frazeologicznych i przysłów w zbiorze *Pòwiôstcz* Iwana Kryłowa – niekiedy kaszubski tłumacz prezentuje udane parafrazy, odzwierciedlające właściwy sens odpowiednich struktur obecnych w pierwowzorze. Jednak niewątpliwą wadą translacji jest nieznaledzenie przez Leszka Szulca w zasobach kaszubszczyzny żadnej w pełni ekwiwalentnej struktury frazeologicznej ani ekwiwalentnego przysłowia, pomimo iż język kaszubski jest bogaty w tego typu jednostki. Istnieją kaszubskie związki frazeologiczne i przysłowia ekwiwalentne do tych użytych w tekście wyjściowym, jednakże autor przekładu nie odwołał się do nich. Pewną próbą wyrównania straty związanej z eliminacją użytego w pierwowzorze frazeologizmu było posłużenie się metodą kompensacji, jednakże był to jeden taki zabieg w całym obszernym zbiorze bajek.

Literatura

- Bąba S., Liberek J. (2003): *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*. Warszawa.
- Dąbska-Prokop U. (red.) (2000): *Mała encyklopedia przekładoznawstwa*. Częstochowa.
- Dubisz S., Sobol E. (red.) (2005): *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*. Warszawa.
- Gołąbek E. (2012–2013): *Wielki słownik polsko-kaszubski*. T. I–III. Gdańsk.
- Kalinowski D. (2012): *Współczesna literatura powszechna w tłumaczeniu na język kaszubski*. [W:] *Tłumaczenia na język kaszubski. Osiągnięcia, metody, cele (Materiały pokonferencyjne)*. Red. R. Kamiński. Wejherowo, s. 29–38.
- Koller W. (2007): *Probleme der Übersetzung von Phrasemen*. [W:] *Phraseologie. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen*. Red. H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N.R. Norrick. Berlin–New York, s. 605–613.
- Kryłow I., 1961, *Bajki*, przełożyli S. Kaczkowski, S. Komar, T. Łopalewski. Wstęp i komentarze opracował B. Galster. Wrocław–Kraków.
- Kryłow I. (2004): *Pòwiòstczi*. Tłomaczënk L. Szulc. Wejherowo.
- Krysztofiak M. (1996): *Przekład literacki we współczesnej translatoryce*. Poznań.
- Kuik-Kalinowska A. (2012): *Klasyka literatury polskiej po kaszubsku. Rekonesans badawczy*. [W:] *Tłumaczenia na język kaszubski. Osiągnięcia, metody, cele (Materiały pokonferencyjne)*. Red. R. Kamiński. Wejherowo, s. 39–46.
- Makurat H. (2015): *Sposób istnienia kaszubskojęzycznego tekstu. Wzajemne relacje między systemem językowym kaszubszczyzny a wypowiedzią zbudowaną w tym języku*. [W:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*. Red. M. Klinkosz, A. Lica, Z. Lica. T. 2. Gdańsk, s. 95–104.
- Makurat H. (2017a): *Frazeologizmy w przekładzie na język kaszubski książki „Balbina z IV B” Danuty Stanulewicz. Krytyka przyjętej przez tłumaczkę strategii translatorskiej*. „Zeszyty Łużyckie”. T. 51, s. 273–288.
- Makurat H. (2017b): *Frazeologizmy w przekładach na język kaszubski baśni Jana Drzeżdżona* [artykuł przyjęty do druku w czasopiśmie „Slavia Occidentalis”, 2017].
- Norrick N.R. (1985): *How Proverbs Mean. Semantic Studies in English Proverbs*. Berlin–New York–Amsterdam.
- Osadnik W.M. (2010): *Teoria wielosystemowa i rodzaje ekwiwalencji w przekładzie*. Katowice.
- Polański K. (red.) (2003): *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław.
- Pomierska J. (2013): *Przysłowia kaszubskie. Studium z paremiografii i paremiologii*. Gdańsk.
- Stypa H. (2007–2008): *O (nie)przetłumaczalności związków frazeologicznych – polskie ekwiwalenty zerowe frazeologizmów zoonimicznych w języku niemieckim*. „Rocznik Przekładoznawczy”, nr 34, s. 225–237.
- Sychta B. (1965–1976): *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*. T. I–VII. Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Szpila G. (2003): *Krótko o przysłowiu*. Kraków.
- Szule L. (2004): *Iwan Kryłow*. [W:] I. Kryłow: *Pòwiòstczi*. Tłomaczënk L. Szulc. Wejherowo, s. 88–90.
- Trepczyk J. (1994): *Słownik polsko-kaszubski*. Naukowo oprac. i aneksem opatrzył J. Treder. T. I–II. Gdańsk.
- Wojtasiewicz O. (1992): *Wstęp do teorii tłumaczenia*. Warszawa.
- Ziomek J. (1972): *O przekładaniu przysłów*. „Teksty”, nr 6, s. 29–41.
- Кузнецов С.А. (ред.) (2007): *Современный толковый словарь русского языка*. Санкт-Петербург.
- Мокленко В.М. (2014): *Переводимое и непереводимое во фразеологии*. [W:] *Frazeologia a przekład*. Red. W. Chlebda. Opole, s. 11–24.

- Мокиенко В.М., Никитина Т.Г., Николаева Е.К. (2010): *Большой словарь русских пословиц*. Москва.
- Молотков А.И. (ред.) (2001): *Фразеологический словарь русского языка*. Москва.
- Снегирев И.М. (1848): *Русские народные пословицы и притчи*. Москва.

Summary

The article discusses the methods used to translate phrasemes and proverbs in the Kashubian translation of Ivan Krylov's fables. The translator, Leszek Szulc, was unable to find some equivalent phrasemes and proverbs in the target language. He translated them word-for-word or described their meaning. Moreover, he also used the compensation strategy and introduced phrasemes in places in which they were absent in the original.